

Atvērtās zinātnes pieredze Zviedrijā un Somijā

Jānis Kreicbergs,
LNB Digitālās attīstības departamenta
Atvērtās zinātnes atbalsta vadītājs

Zviedrijas Karaliskā bibliotēka

Atbildīga par atvērtās zinātnes procesu ieviešanu un veicināšanu

Uztur *SwePub* (<https://swepub.kb.se/>), kurā tiek agregēti metadati no visām Zviedrijas augstākās izglītības iestādēm un pētniecības institūcijām

Uzsākuši darbu pie vienotas Zviedrijas zinātnisko žurnālu publicēšanas platformas *Publicera* uz Open Journal System (OJS) platformas bāzes, lai agregētu žurnālus no Zviedrijas akadēmisko apgādu OJS platformām

Atvērtā zinātne (Zviedrija)

Nacionālais mērķis:

- 1) visām pētniecības publikācijām ir jāatbilst FAIR principiem;
- 2) par valsts līdzekļiem finansētiem pētījumiem ir jābūt brīvā piekļuvē, nekavējoties pēc to publicēšanas sākot ar 2021.g.;
- 3) zinātnisko publikāciju izmaksām ir jābūt caurspīdīgām.

Galvenie spēki:

Swedish Rector's Conference (Zviedrijas augstākās izglītības asociācija),

Swedish Research Council (Zinātnes Padome)

Zviedrijas Karaliskā bibliotēka

BIBSAM konsorcijs (Zviedrija)

Izveidots 1996.g., šobrīd ir 93 dalīborganizācijas

Stratēģisko attīstību un darbību pārvalda Vadības komiteja ar 8 delegātiem dalīborganizāciju pārstāvjiem, komiteju vada Stokholmas universitātes prorektore

KB struktūrā administrējošo licenču grupa - 6 darbinieki.

Konsorcijs pārvalda 49 e-resursu līgumus, no tiem - 25 ir transformatīvie līgumi

Budžets 2021.g. - 47 milj. EUR.

BIBSAM konsorcijs - izaicinājumi

E-resursu izmaksu pieaugums.

- Upsalas universitātes bibliotēka panākusi bibliotēkai 2 atsevišķus budžetus- pamatbudžetu un budžetu e-resursiem, lai izmaksu pieaugums otrajā "neapēd" pirmo.

Transformatīvo līgumu izmaksu pieaugums - kā sadalīt konkrētu līgumu starp dalīborganizācijām?

- Publikāciju intensīvās augstskolas iztērē APC kvotas.
- Mazāk publikāciju intensīvās augstskolas izjūt izmaksu pieaugumu dēļ lielo augstskolu intensitātes.
- Strādā pie jauna modeļa, lai izlīdzinātu.

Fokuss uz mazajām izdevniecībām un pilnībā OA izdevniecībām

e-resursi Upsalas universitātē, daži fakti

- E-resursu budžets 7 400 00 €
- Izmaksas 10 gadu laikā augušas 2 reizes (ietekmē arī valūtas kurss)
- 244 datu bāzes, 30 000 e-žurnāli
- 975 000 e-grāmatas, gan *perpetual access*, gan abonēšana (*Elsevier, ProQuest*) gan *Evidence based acquisition*.
- E-grāmatu iegādei izmanto *GOBI*, nākotnē *Portico, Rialto*
- Pandēmijas laikā 3x pieaudzis iegādāto e-grāmatu skaits, no 643 (2019.g.) - 1823 (2021.g.) nosaukumiem
- Attālinātai autorizācijai lieto *Easy proxy*

Somijas Nacionālā bibliotēka

Pakļauta Kultūras un izglītības ministrijai un Helsinku Universitātei un *de facto* ir daļa no Helsinku Universitātes

Pozicionē sevi kā humanitāro un sociālo zinātņu bibliotēku

Saikne ar universitāti ietekmē arī e-resursu abonēšanu. E-žurnālus abonē universitāte, bet SNB e-resursiem atvēl 12% no krājuma komplektēšanas budžeta (kopējais 555000 €)

Pēc sadalīšanas parādījās izaicinājumi arī e-resursu piekļuves nodrošināšanā:

- līdz 2021.g. attālinātā piekļuve tikai HU lietotājiem
- tagad - ikvienam pētniekam Somijā (meklē attālinātās autorizācijas iespējas, ierobežojumi no izdevējiem)

Somijas Nacionālā bibliotēka

- Piedalās kā biedri un atbalsta atvērtās piekļuves publicēšanas iniciatīvas un izdevniecības, piem., *Knowledge Unlatched* un *Open Book Publishers*
- Par zināmu dalības maksu gadā, ļauj publicēt akadēmiskas ievirzes e-grāmatas brīvā piekļuvē ikvienam interesentam

FinElib konsorcijs

- Kopš 1997.g.
- SNB struktūrā 9 darbinieku administratīvā grupa
- 62 augstskolu bibliotēkas un pētniecības institūcijas
- 277 publiskās bibliotēkas
- 111 e-resursu līgumi, no tiem 13 transformatīvie līgumi
- budžets 29,3 milj. €

Līdzīgi izaicinājumi kā Zviedrijā:

- transformatīvie līgumi arī kļūst par lielo izdevēju peļņas avotu
- ievērojams atvērtās piekļuves publikāciju pieaugums, 2 reizes 2021.g. salīdzinot ar 2020.g.

Repozitoriji Zviedrijā

Zviedrijā izveidots konsorcijs DiVA (Upsalas Universitātes vadībā):

- jau 20 gadus veido paši savu repozitorija platformas produktu DiVA, patlaban 3.versija
- konsorcijā ap 50 institūcijas, visām vienādi repozitoriji ar pielāgotām saskarnēm
- kopējās dalības maksas konsorcijā 2021.g. - 1 milj.€
- izlieto atalgojumam 10 speciālistu komandai, t.sk. 4 izstrādātāji un 2 sistēmadministratori
- datu apmaiņa ar Karaliskās bibliotēkas uzturēto CRIS
- autorības kontrolei pamatā izmanto ORCID

Pētniecības datu repozitoriju uztur Zviedrijas Nacionālais datu serviss (SND)

Repozitoriji Somijā

Somijas Nacionālā bibliotēka uztur 14 repozitorijus (DSpace) un tas ir pakalpojums 47 organizācijām - augstskolām, zinātniskajiem institūtiem, valsts pārvaldes institūcijām

- par šo pakalpojumu institūcijas maksā SNB no 3000-15000€/gadā
- Doria - senākais (no 2006.g.) un centrālais repozitorijs
- repozitoriju vidū arī maģistra un promocijas darbu repozitorijs Theseus (24 universitātēm)
- Valto - valdības repozitorijs, pārvalda premjerministra birojs (Valsts kanceleja)

5 universitātes (t.sk. Helsinku - Helda) uztur savus repozitorijus (DSpace 5, nākamgad pāries uz DSpace 7). Helda saņem datus no HU CRIS (Pure)

Pētniecības datu repozitoriju uztur augstskolu kolektīvais uzņēmums CSC

Kā izaicinājumu min repozitorija darbības nodrošināšanai nepieciešamo izstrādātāja amatu, kura atalgojums Somijā (3500-3800€/mēn.) neesot konkurētspējīgs, speciālisti pēc pāris gadu darba pāriet uz biznesa sektoru